

A TULTERHELÉS KÉRDÉSE A GYMNASIUMBAN.

Alig van tanügyi kérdés, mely általánosabban tárgyaltatnék, nagyobb érdekeltséget keltene mindenütt a tanügyi irodalomban, mint a tanulók túlterheltségének kérdése. A leghibásabbak — a németek ismerték fel legelsőbb, mivel a tanítást ők erőszakolták leginkább; ma már világkérdés, még pedig a köznevelés mindenik fokozatán.

Jelen elmékedésünkben csak a gymnasiumi oktatásra szoritkózunk. Elmékedjünk pingvi Minerva, a gyakorlat egyszerű nyelvén.

Tulterheltetés létezik. Miben áll? Az a kérdés!

A vonatkozó felszólalásokból, elmékedésekből és a módokból következtetve, physikai, testi túlterheltséget jeleznek, ellenszerű ajánlják egyszerűen az óra számok apasztását és a tantárgyak változtatását. Részemről mindkettőt indokolatlannak, tévedésnek tartom. Én azt állítom, hogy a szellem van túlterhelve; a növendékek szellemi erejét, tehetségeit terheljük túl, illetőleg nem helyesen foglalatossodtatjuk.

Hogy a túlterhelést csak testinek tekintik, kitűnik abból, hogy az alsóbb osztályokban a heti órák számának apasztását hozzák ajánlatba. Az a tanterv is, melyet a közoktatási kormány az 1883. évi XXX. törvényczikk kívánalmai szerint megállítva kiadott, e nézet szerint készült, a mennyiben az I. osztályban 27 heti óra van kiszabva; mely heti óra közül 6, mint kizárólag testi foglalkozás inkább üdítésül szolgálván, észszel való foglalkozásra, e szerint sajátlag csak 21 heti óra esik; míg az V—VIII. osztályok 30 heti órájából csak a 2 tornászati óra üdítő, a többi 28 óra az osztályban töltendő észszeli munkával. Míg tehát az I. osztály az öt tanulási napból négyen 4—4 órán tanul osztályban, addig az V—VIII. osztálybeli növendékek három nap 6, kétnap 5 órán.

Részemről e felfogást és az ahoz való ragaszkodást még akkor is helytelennek tartom, ha kizárólag a physikai momentumot vesszük is tekintetbe. Tagadhatlan, miszerént fárasztó, egy kis gyermeknek naponta 6 órát ülni osztályban, de ha tekintetbe vesszük,

a gyermeki mozgékony temperamentumot, ha tekintetbe vesszük, hogy a fejletlen növendékeket magán dolgozással terhelni, neveléstani tekintetből sem megengedhető, mivel értelmes és öntudatos munkát nem várhatni tőlök; s ha tekintetbe vesszük, hogy a nap azon órái, melyekben nincsenek osztályban, rendelkezésőkre állanak, kivált oly gymnasiumokban, hol nincs együtt lakás, s a hol a kisebb növendékek nincsenek a nagyobbak vezetése alatt, s azért szabadon játszhatnak: a 6 ülési napi órát nem tarthatjuk soknak.

Ellenben az V—VIII. osztály növendéki, kik már abban a korban vannak, hogy a tanultakról elmélkedni tudnak, kiknek az osztályban nyert előadásban hallottakat el kell sajátítaniok, meg kell ugyszólva tanulniok; kik e mellett önmunkásságra, házi feladatok dolgozására koroknál és értelmi fejlettségüknél fogva alkalmasabbak, s a kiknek tehát sokkal több házi dolgot lehet és kell adni — ezek a növendékek, mondjuk physikailag valójában igen meg vannak terhelve.

A testi túlterheltséggel mulhatlanul szellemi túlterheltségnek kell járni. Eddigi elmélkedésünk szerint e tekintetben is a felsőbb osztályok növendékei vannak túlterhelve.

A túlterhelés enyhítésére ajánlatba hozzák, az órák számának apasztását, meg a tantárgyak változtatását. Az órák számának apasztását csak kis mértékben tartom indokoltnak; de igen is indokoltnak tartom az órák számának arányosítását oly módon, hogy az I—IV. osztályok órájának számát szaporítsuk, ellenben a IV—VIII. osztályokét apaszszuk.

A könnyítés más módja — a tantárgyak változtatása valójában igen is materialis felfogás: az emberi eszet, értelmi tehetséget szántóföldnek tekinti s reá alkalmazza a váltógazdaság már Virgilius által kimondott: *mutatis requiescunt faetibus arva-elvét*. A növendék eszét, szellemi erejét teljes egész voltában együttesen és egészben foglalkoztatnunk kell a tanítás minden ágában és minden fokozatán. Az okoskodó, elmélkedő tehetségét a léleknek soha sem lehet pihentetni, nyugtatni.

Különben is a gyógyszer veszélyesebb lenne magánál a bajnál. A kik gymnasiumi rendszerünknek az Entwurf nyomán teremtett újabb rendszerénél ma is többre becsülik a megelőző rendszert, éppen azt hirdetik, hogy ma már a növendékek értelmi tehetsége, gondoskodása a sokféle tantárggyal igen meg van osztva, el van forgácsolva, hogy a növendékek éppen a miatt nem is lehetnek figyelmesek. S hogy éppen ezért nem lehet a tanításnak kellő eredménye. Elméleti fejtegetések helyett vegyük magát az iskolai életet és gya-

korlatot; fontoljuk meg magunk, miként hurezvoljuk keresztül a növendékeket minden nap délelőtt három órán, délután ismét három órán megszakítás nélkül hat különböző, néha alig rokon tantárgyon; hurezvolja pedig 6 tanító, a kik közül egyik sem tudja, hogy tanítótársa az előbbi órában mely tantárggyal, mely módon, miként foglalkoztatta az illető növendékeket, magunknak el kell ismernünk, hogy e rendszerben ez hiba.

Sajátlag a túlterheletés e szerint csekély volna. Én részemről a túlterhelést egyébben látom: abban tudniillik, hogy nem a gymnasium célja és természete szerint vezettedik a gymnasiumi tanítás s különösen a nevelés ügye.

A gymnasiumi oktatásnak és nevelésnek célja: egyfelől a növendékek eszének, értelmi tehetségeinek fejlesztése, az ész külömb-féle tehetségeinek együttes művelése; másfelől az, hogy a növendékek anynyi tényleges ismerettel, tájékozottsággal birjanak a tudományok némely, inkább gyakorlati, szokásos águkban, menynyi minden tudományos pályára készülő ifjunak szükséges; szóval ugy kell a gymnasiumban elkészitenünk a növendéket, hogy az egyetemi tudományos szakoktatás négy ága közül bármelyikre léphessék s azon sikerrel tanulhasson; másfelől, hogy leendő szaktudománya, képzettsége mellett az emberi tudás más, gyakorlati mezején se legyen egészen tájékozatlan.

E kettős célra kellene munkálnunk a gymnasiumi tanítással. Azonban meggyőződéseim szerint éppen buzgalomunkban, s mert sokat akarunk, sok tekintetben éppen ellene munkálunk. Túlterhelés van a tantárgyak sokasága, s különösen a módszer és tanítás alkalmazása által.

A hivatolt tantervben öszszesen 12 oly tantárgy van megjelölve, melyek a gymnasiumi tanfolyamnak tüzetes tárgyai. Az Entwurf előtti kor embere ettől is megijedne; részünkről e tekintetben nem találunk túlterhelhetést, mert a 12 tantárgy mindenike szükséges a gymnasiumi oktatás céljaira s azokat helyes beosztással mind is el lehet kellő sikerrel végezni. Azonban baj az, hogy ezekkel nem elégszünk meg, hanem részint azon buzgalomban, hogy a növendékek minél többet tanuljanak; minden egyes tantárgyba bevisznek még nehányat, például a földrajzi oktatást öszszekötik a természetrajzzal, természettannal, ethnographiával s minden lehetővel. Már korábban megirtam volt, hogy az anyanyelv tanítás a népiskolákban nem csak felesleges, hanem indokolatlan, sőt káros is; félve teszem, de mégis kijelentem, miszerént annak a jelenleg érvényben levő tan-

terv szerint a gymn. I. és II. osztályaiban való tanítását is feleslegesnek, sőt károsnak tartom. Örvendek, hogy a népiskolákból a nyelvtan mint tantárgy kiküszöböltetett; óhajtánám, hogy a gymnasium jelzettem osztályaiban is hasonló sors érje. A nyelvtan, mint a nyelvphilosophiája, speculativ s annál fogva nehéz tudomány, s mégis a tanterv szerint az I. osztályban tehát a 10 éves növendéknek meg kell tanulni az egész alaktant, a hangtani módosulásokkal; a II. osztályban a mondat különböző fajtáival, azok viszonyaival stb. mint tantárgygyal foglalkozik a növendék. Való, hogy az olvasás is elő van írva; ámde az előirt nehéz tantárgyat multhatlanul bé kellettén tanítani a tanítónak, a nyelv tanításnál e korban lényeges momentum a logika, a beszéd tartalmának megértése egészen mellőztetik. Anyanyelvének grammatikáját mindenik növendék jól tudja. Mikor a gyermek a beszéd tartamát megérti; mikor érti, hogy a beszédben, vagy ha úgy teszük a mondatban, minden szónak meg van a maga logikai szerepe, hivatása, értelme, akkor önmagától reá jön, vagy könnyen reá lehet vezetni, hogy a szavak és a mondatok a gyermek által már ismert alakokat e szerepért, e hivatásért kapták és kapják s ugyszólva a nyelvtan tüzetes tanítása nélkül öntudatosává válik náluk a gyakorlattan, a beszélni tanulásal elsajátított alaktan. Szerén tem a 10—12 éves gyermek a gymnasiumban is még olvasson és beszéljen értelmesen; mert e nélkül a nyelvtan értelmetlen lélekölő scholasticává válik.

Terheltetés még a tantárgyaknak a csoportosítása helyett azoknak megosztása, hosszúra nyujtása. Örömmel constatálom azonban, hogy a ministeri jelen minta tanterv teljesen szakított az entwurfos „vor — und nach curssal;“ minden tantárgy fokozatosan vitetik; két idegen nyelv, a görög és német csoportosítva kevesebb év alatt, de több órán tanittatik. Egyedüli kivétel a történelem beosztásával van, kár, hogy így van.

A történelem kiválóan alkalmas arra, hogy a növendékek felfogó, okoskodó, gondolkodó és ítélő tehetségét foglalkoztassa; de ez csak akkor történhetik, mikor a növendék koránál és értelmi fejlettségénél fogva a történelmi oktatás rendén előtte feltárulandó eseményeket fel bírja fogni, azokról gondolkodni tud, azokat megtudja ítél ni, különben a történelmi oktatás meddő magolássá, legfeljebb adatok és tények öntudat nélkül való raktározásává lesz.

Éppen ezért tartom indokolatlannak, hogy Magyarország történelme a III. és VIII. osztályokban, tehát kétszer tanittatik: a III. osztályban a növendékek értelmi fejlettsége csekély levén, a történelmi

tanításnak semmi képző célja sincs, tehát semmi való sikert sem várhatunk, legfeljebb száraz adatgyűjtésnek tekinthetjük, ha tudniillik az adatok a növendék emlékezete tárházából ki nem hullanak addig, míg VIII. osztályos korában a nemzet történelmét kellő értelmi fejlettséggel tanulja. Természetes, hogy a felállítottam elv nyomán a történelemnek a IV. és V. osztályokban való tanítását is igen korainak, annál fogva helytelennek tartom.

Helyesebbnek kell tartanom unitárius gymnasiumainkban 20 év óta meglevő azt a rendszert, mely szerént az egyetemes történelmet a VI. és VII. osztályokban heti 3 órával tehát tömegesen tanítjuk; Magyarország történelmét pedig a VIII. osztályban hasonlólag heti 3 órán. Következéleg azt, hogy Magyarország történelmének a IV. osztályban való előleges tanítását eredeti tantervünk ellenére felvetjük, haszontalan és indokolatlan idővesztésnek tartom.

Tulterhelést látok abban, hogy a gymnasiumi oktatást átalán, mondhatni igen magas színvonalon tartjuk — egyszerűen igen is tudományos akarunk lenni s vagyunk is. Állításom igazolására utalok magára a kérdés alatt való tantervre s arra, hogy abban az egyes tantárgyaknak például csak a magyar nyelv tanfolyamának kitűzésénél minő magas tudományos célok és módok vannak elírva. Állításom igazolására felhívom a nyájas olvasót, nyisson fel bármely tankönyvet, kivéve Brassai Sámuel jeles tankönyveit; bírálja meg tárgyilagosan elfogultság nélkül s bizonyosan arra a gondolatra, sőt meggyőződésre fog jutni, hogy az író nem azért adja e könyvet, hogy abból a növendék az illető tantárgyat jól megtanulhassa, hanem hogy abból az író tudományos szakképzettsége kitűnjék. Lám a nyelvtani tankönyvekben is oly fordítandó példákat találunk a gyakorlatokban, a melyeket a növendék anyanyelvén sem tud megérteni. Hogy ez áramlatot mindenik tanító, miként követi, vagy nem uszik azzal — egyéniségétől és felfogásától füg.

Végül igazán megterheletésnek, sőt egyenesen rontásnak tartjuk azt, hogy a növendékek megterheletésén igen is akarunk segíteni; egész tanítási módszerünk erre irányul. Érezvén azt, hogy a gymnasiumban a lehetőleg sokat öleltünk fel; vágyakodván, hogy a növendékek minél tudományosabb alakban tudják, arra törekszünk, hogy mindent készen adjunk eléjükbe. S mert a tanítóknak az elért tananyagot mulhatlanul meg kell tanítani s be kell nyilvánosan számolni azzal, s a beszámolásnál az illetők rendszerént csak a látható és hallható sikert számítják be, mindenik tanító erkölcsileg az angol „payment by results“ törvény alatt

állónak érzi magát, mintha a felmutatott eredmény arányában kapna fizetést, azon iparkodik, hogy minél nagyobb sikert tüntessen fel, hogy növendékei minél többet tudjanak recitálni; ezért az ismeret halmazás legkönnyebb útját választja.

Már a legelső irka ugy van szerkesztve, hogy a gyermek keze mintegy vezettség a kipontozott, kiczirkalmazott betűken, később a betűk nagysága, alakja és dülése számára helyek vannak kiszabva; mintha egyenesen arra czéloznánk, nehogy a gyermek ön erején iparkodjék irni megtanulni; nehogy a gymnasiumi növendék maga próbálja meg szépen a szépírást megtanulni.

A kéz ügyességét, a képzelődést és figyelmezést fejlesztő szabadkézi rajzot eldobtuk az öntudatlanul teljesítendő mértani rajzért, hogy a fejlesztőleg ható rajzolás helyett a növendékek szokják meg a butító chablon után való dolgozást.

Azt a módszert, hogy a növendék inductio vagy deductio útján tehát saját maga, erőinek felhasználásával, gondolkodással és okoskodással állítsa meg a megtanulandó szabályokat, elveket, hosszszaknak találván, készen feltálalva adjuk ezeket elébe. Sőt a real tudományoknál is azokat a törvényeket, elveket és igazságokat, melyeket a növendék maga okoskodás útján levezethet, s a melyekről ön maga állithatja, hogy másképpen nem lehet -- e procesus helyett a szemléltető methodus tulságos alkalmazásáért való buzgalmunkban kísérletekkel, gépekkel szemléltetjük vele.

Ez eljárásunknak mi a következése?

Először az, hogy a gymnasiumi oktatás azon fő czélját, hogy az ész gymnastikája legyen, éppen nem érjük el, s az ész erőinek minden irányban való öszhangzatos, együttes fejlesztése helyett legfeljebb az emlékező tehetséget gyakoroljuk és terheljük. Másfelől az hogy az ismeretek szerzésével, a felvett tudományokban való tájékozottságot sem érjük el; mert bár számtalan concret ismeretet erőszakolunk a növendékekre; de azokat nem magok a növendékek fejtven ki s nem ön erejökön szereztven meg azokat, s mert a folytonos tömés miatt kivált a felsőbb osztályokban az igen nagy elfoglalásért nem adunk időt arra, hogy azokat a növendék rá gondolás és elmélkedés útján elsajátítsa, hogy azok ugy szólva vérévé váljanak, lassanként mind elhullanak. Legjobb esetben ugy bocsátjuk el a növendékeket, hogy egy halmaz concret ismerettel bírnak; de értelmi fejlettségük gyarló lévén, azokban és azokkal nem bírván egyetemességre emelkedni, korlátolt rágódók lesznek egész életben.

És ha a régibb nevelési rendszerek embereinek azt vetették szemök-
re, hogy az erdőtől nem látták a fát, a jelen és jövő kor emberei
a fától nem fogják látni az erdőt.

A jelzettem módon való tulterhelésnek ezek csak az oktatást
illető hátrányai; nagyobb hátrányai vannak a nevelés tekintetében.
A helyett, hogy a gymnasium a szaktanulás vagy élet küzdelmes
mezejére kellőképpen felszerelt, elkészült athletákat bocsásson ki,
gyámoltalan növendékeket bocsátunk ki, a kik megszokták nem ön
erejőken gondolkozni és tanulni; kik mindent készen várnak. Attól
lehet tartani, hogy a jelen és jövő kornak lehetnek sok szaktudósai,
de értelmesen gondolkozó, okoskodó logicus fejei alig.

KOVÁCSI ANTAL.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

XC.

Járay János levele Radetzky Bálint püspökhöz.*)

Gratiam et pacem precatur a Deo patre per Dnum nostrum Jésum Chrm, et officia sua ex animo Commendat.

Clarissime Dne Súperintendens, venit ad me hodie venerabilis senex D. Basilius Zentmihafalvi, et serio affirmavit se aliam hereditatem iusta mercede ibidem in sua patria, emisse. Rogavit me obnix ut pro rei fide scriberem ad Dnam Vram Clariss. Ego vero quamvis emtioni illius noninterfuerim tamen debui fidem dare illi. Proinde rogo Vram Clariss. Dnm ut pariter etiam fidem dare ne dubitet. Emit autem domum fl. 10.

Thordae 1621. 15. May.

Vestrae D. Clarissimae
addictissimus.

Johannes Jaraj

*) Ez okmányt nem a tartalma teszi becessé, hanem az, hogy az az unitárius név egyik legrégebb okmánya. Örömmel adjuk közre éppen most, a midőn angol és amerikai afiai az „unitarius“ név eredetét vitatják. Hale bostoni lelkész Bod Péter elbeszélése után (Bod, Historia Unitariorum in Transylvania p. 43.) „Renovarunt eodem anno (1568). conclusum, quod primum Anno 1557. in Dieta Tordae ediderant, ac Anno 1563. a Regni Ordinibus confirmatum erat in negotio Religionis; Ut Quisque eam, quam mavult, Religionem amplectatur, sine omni coactione, et in alendis suae fidei concionatoribus et usu sacramentorum quisque liber sit, et neutra partium cum altera iniuriis aut vi certare debeat. Imo diversae Religiones inter se inierunt unionem, quod ratione Religionis se invicem turbare et odio prosequi nollent. Ex qua Unione dicti sunt Uniti vel Unitarii; tales minime, qui aequali cum caeteris iure, qui alterius essent Religionis, Regnum incolere possent, quibuscum Unitam, vel unam efficerent Rempublicam. Adhaesit denominatio iis qui Patrem solum verum et aeternum confiterentur, ultro etiam illis eam admittentibus; illi vero, qui tres Personas in una Essentia asserebant, ex adverso, Trinitarii sunt dicti.“ — az unitárius nevet az unio-ból származtatja. Gordon Sándor belfasti lelkész nem osztja e nézetet. Az Uniti, a kiktől Bod szól, a lutheranusok és a kalvinisták voltak. A tordai országgyűlés végzéseiben semmi sincs az Unitáriusokról e néven. Teljesen igaza van Gordon urnak, midőn az unitárius névnek már eredetileg dogmai jelentést tulajdonít s azt a trinitarius nevezet antithesise gyanánt fogja fel. Ez a mi nézetünk is, a melyre nézve, ha még eddig hiányzik is a történelmi meg bizonyítás, de a dolog természeté elég világosan hozza azt magával. Hanem a mi már azt illeti, hogy az „unitarius“ nevezet 1638, a dézsi complanatio óta jött volna az erdélyi unitarius egyházra nézve hivatalos használatba (legal and official designation), erre nézve ajánljuk szives figyelmébe az itt közlött okmányt és az alábbi, a melyek szerint az unitarius név hivatalos használatban fordul elé már 1621-ben és 1630-ban, s a melyeket úgy hiszszük, mindamellet is, hogy feltevésének ellentmondanak, örömmel fog fogadni az unitárius név eredete utáni kutatásában.

Szerk.